

บทที่ ๒

ความหมายและความเป็นมาของวรรณกรรมคำวอ

๒.๑ ความหมายของคำวอ

คำว่า “คำว” เป็นชื่อลักษณะคำประพันธ์ที่เรียงถ้อยคำให้เป็นระเบียบเหมือนห่วงโซ่ คือ มีสัมผัสคล้องจองกันไป มีลักษณะคล้ายกลอนแปดของภาคกลางทั้งในด้านสัมผัสและลีลา กลอน

“คำว” หรือ “คำวอ” หมายถึงเรื่องราว แนวหรือหลักเป็นที่ยึดเกาะหรืออาศัยของ ถ้อยคำภาษาเหมือนกับคร่าวอันเป็นที่ยึดเกาะของไม้เรียงกันเป็น เช่น คร่าวรั้ว หรือหมายถึง ความยาว เป็นเชือกคำว เป็นต้น^๑

“คำวอ” เป็นฉันทลักษณ์แบบเฉพาะของพื้นเมืองทางภาคเหนือ มีลักษณะเหมือนรำมี สัมผัสคล้ายกลอนและมีการกำหนดเสียงวรรณยุกต์แบบโคลง เพื่อให้ได้เสียงสูงต่ำตามจังหวะคำว

พจนานุกรมล้านนา – ไทย

คร่าว นาม ๑ ชื่อคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง มักเขียนว่า คำว

นาม ๒ ชื่อตัวไม้ที่ตรึงกับเสาเพื่อตีสังกะสี, ไม้ทับเพื่อทำฝาหรือรั้ว เป็นต้น

นาม ๓ เชือกขนาดยาวที่เรียกว่าคร่าว คำว กว^๒

มีนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมล้านนาได้ให้คำนิยาม และความหมายของ คำวไว้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

^๑ พระสมชาติ จิตติปัญญา, “จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาเรื่องอ้าย ร้อยชอด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

^๒ อุคม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย, (เฉพาะอักษร ก ถึง ฃ) ฉบับร่าง เอกสารเสนอการ ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาในการทำพจนานุกรม, (เชียงราย : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงและธนาคารไทยพาณิชย์ ๒๕๓๑), หน้า ๑๕๔-๑๕๕.

คำว หรือคร่าว จากสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ หมายถึง รูปแบบของการ ประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ที่ชาวบ้านล้านนานิยมใช้มากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการใช้คำประพันธ์ ประเภทนี้อย่างกว้างขวาง คือ ใช้ในการแต่ง

คร่าวก้อม ซึ่งเป็นโวหารที่กินใจหรือสุกยัดสั้นๆ ที่มักใช้ประกอบการสนทนา
 คำคร่าวคำเครือ เป็นสำนวนแบบฉบับที่หนุ่มสาวใช้เจรจาเป็นโวหาร
 คร่าวใช้ เป็นจดหมายที่มีไปมาระหว่างหนุ่มสาวเทียบได้กับเพลงยาว
 คร่าวร่ำ ใช้พรรณนาเหตุการณ์ต่างๆ คล้ายกับจดหมายเหตุเช่นคร่าวร่ำน้ำนอง
 คร่าวร่ำครวทานสลาท คร่าวร่ำครูบาศรีวิชัย เป็นต้น
 คร่าวซอ เป็นคร่าวที่ใช้แต่งเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ เพื่อการอ่านและอ่านสู่กันฟัง
 ทั่วไป เช่น หงส์หิน เจ้าสุวัตรนางบัวคำ กำกาคำ เป็นต้น”

ประเสริฐ ณ นคร พบว่าคำศัพท์ภาษาไทยขาว คำว (คร่าว) ในพจนานุกรมให้ ความหมายว่า opinion, wish, feeling, ซึ่งแปลว่า ความคิด ความปรารถนา และความรู้สึก^๔

สิงฆะ วรรณสัย กล่าวว่า คำว มีความหมายเป็น ๒ นัย นัยแรก ได้แก่ หลักอันเป็นที่ อาศัยเกาะของถ้อยคำ คำว คำนี้ก็คือ คราวนั่นเอง เพราะเสียงพูดของคนล้านนามักจะทำให้ตัว “ร” หดหายไป คราวรู้วเป็นที่อาศัยเกาะของซึ่งรู้วเป็นระเบียบฉันใด หลักเกณฑ์อันเป็นที่อาศัย เกาะของถ้อยคำทำให้ถ้อยคำเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น เรียกหลักเกณฑ์นั้นว่า “คำว” หรือ “คร่าว” ฉะนั้น และต่อมาเป็นชื่อของกวีนิพนธ์ชนิดหนึ่งของล้านนา “คำว” นัยที่สอง ได้แก่ ใจความอัน ยืดยาวต่อเนื่องกันเป็นเรื่องราว เรียกใจความนั้นว่า “คำว” เช่น คำวธรรมเรื่องเวสสันดร เรื่องเจ้า สุวัตรนางบัวคำ เรื่องอ้ายร้อยชอด เรื่องกำกาคำ ฯลฯ เชือกเส้นยาว ๆ ก็เรียกว่า เชือกคำว^๕

มณี พยอมยงค์ กล่าวถึงคำว่า คือลักษณะคำประพันธ์ที่คล้องจองกันเหมือนห่วงโซ่ เพราะคำว่า “คำว” ตรงกับคำว่าเชือกคำวของทางภาคเหนือ หมายถึง เชือกเส้นใหญ่ ๆ และยาว ๆ ใช้สำหรับชักลากสิ่งของที่ใหญ่ เรื่องที่ผูกขึ้น ถ้าเป็นข้อความที่ยืดยาว เช่น นิทาน หรือคำ

^๔ อุดมรุ่ง เรื่องศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สยามเพชร แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๑๖.

^๕ กลมูล จันทน์หอม, วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (เชียงใหม่ : สุริวงษ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๒.

^๕ วันชนะ จิตอารีย์, “การวิเคราะห์คำวซอจังหวัดน่าน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

ประพันธ์ ก็ตาม เรียกกันว่า “คำว” ทั้งนั้น และคำวนี้ นอกจากน่านิทาน นิยายชาดกมาแต่งแล้ว ยังหมายถึง ลักษณะการพูดของคนทั้งหลายที่ชอบพูดคล้องจองกันว่า “อุ้เป็นคำวเป็นเครือ” หรือ บางครั้ง หมายถึง การแต่งเป็นเรื่องต่าง ๆ แม้จะเป็นคำโคลงก็ยังเรียกว่า “คำว” อยู่ ซึ่งในที่นี้คำว ก็คือเรื่องราวที่แต่งมาอย่างยืดยาวนั่นเอง^๖

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล กล่าวว่า คำว่า “คำว” ในภาษาล้านน่านั้นแต่เดิมมีความหมาย กว้าง คือ หมายถึง คำประพันธ์ทุกชนิดที่ส่งสัมผัสสอดคล้องร้อยกัน (แบบ “เชือกคำว” ที่พันกัน เป็นเกลียว) ต่อมาความหมายแคบลง คือหมายถึงเฉพาะคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดบังคับกับ จำนวนคำ สัมผัส และเสียงวรรณยุกต์^๗

ประครอง นิมมานเหมินท์ กล่าวถึง คำว่า ที่เรียกว่า “คำว” มีความหมายได้ ๒ อย่าง คือ คำวขอและคำวธรรม คำวขอ หมายถึง คำประพันธ์ชนิดหนึ่ง นิยมแต่งกันมากในภาคเหนือ ส่วน คำวธรรมเน้นถึงนิยายธรรมหรือชาดกที่เป็นเรื่องยาว ๆ อาจแต่งเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ต่างกับคำวขอที่หมายถึงคำประพันธ์ประเภทหนึ่งเท่านั้น^๘

ศิราพร จูตะฐาน ได้ให้ความหมายของคำว่า คำวขอ คือคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่แต่งขึ้น โดยอาศัยฉันทลักษณ์คำประพันธ์ประเภท “คำว” ทั้งนี้เพื่อใช้ในการขอหรือการจับทำนองเสนาะ ตามแบบล้านนา คำวขอเป็นเอกลักษณ์หรือลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของคนล้านนามีความ เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตแบบล้านนา และสะท้อนให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่าง ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม วรรณคดีและมหรสพการแสดง นอกจากประเพณีการเทศน์วรรณคดีท้องถิ่น จะสัมพันธ์อยู่กับพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ประเพณีการเล่าเรื่องยังสัมพันธ์กับการแสดงของท้องถิ่น นับเป็นการประสานและการอยู่ร่วมกันระหว่างวรรณคดีนิทานและการแสดง^๙

จากความหมายที่ได้กล่าวมาทั้งหมดแล้วนั้น พอที่จะสรุปความหมายของคำว่า “คำว” ได้เป็น ๒ ความหมาย นั่นก็คือ คำว ในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง ลักษณะการพูด

^๖ ศรชัย แสงสุข, “พระเอกในวรรณกรรมคำวขอ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^๗ อ้างแล้ว.

^๘ อ้างแล้ว.

^๙ ศิราพร จูตะฐาน, ในท้องถิ่นนิทานและการละเล่น, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์พรินต์ติ้งเซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๕๕.

ข้อความหรือเรื่องราวที่แต่งขึ้น โดยมีสัมผัสคล้องจองต่อเนื่องกันไปเป็นร้อยกรอง หรือไม่มีสัมผัสต่อเนื่องกันอย่างร้อยกรองก็ได้ ส่วนคำในความหมายอย่างแคบนั้น หมายถึง คำประพันธ์ชนิดหนึ่งของล้านนาที่มีลักษณะเฉพาะ มีฉันทลักษณ์กำหนดจำนวนคำ มีสัมผัสและเสียงวรรณยุกต์ที่แน่นอน เรียกว่า “คำว” หรือ “คำวขอ” ซึ่งจะจำแนกได้หลายประเภทตามรูปแบบเนื้อหาและจุดประสงค์ของการใช้

๒.๒ ความเป็นมาของคำวขอ

คำวขอไม่มีปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า เกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด เพียงแต่สันนิษฐานกันว่า คำวเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะระดับชาวบ้านที่มีการพัฒนามาตามลำดับ จนกระทั่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ อีกด้านหนึ่ง คำวขอมีผู้ได้นำมาแต่งเป็นวรรณกรรม เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๐ เป็นต้นมา โดยที่พญาโลมาวิสัย ได้แต่งคำวขอเรื่อง หงส์ผาคำ เป็นเรื่องแรกและเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำเป็นเรื่องต่อมา ความนิยมวรรณกรรมประเภทคำวขอนั้นใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้รับฟังแล้วเข้าใจง่ายจึงทำให้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย^{๑๑}

เกี่ยวกับความเป็นมาของคำวนี้ มณี พะยอมยงค์ ได้ให้ความเห็นว่า คำว น่าจะเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นหลังจากที่อาณาจักรล้านนาล่มสลายไปแล้ว โดยถูกพม่ายึดครองในสมัยที่ล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่านั้น วรรณกรรมที่กวีในราชสำนักแต่ง เช่น โคลง ร่าย และกาพย์เรื่องต่าง ๆ ได้ถูกลบลายกระเซ็นกระสายไป ต่อมาเมื่อพญาท้าวละกวาดต้อนรับผู้คนจากดินแดนต่าง ๆ เข้ามาไว้ในล้านนา ได้นำเอากวีและวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในดินแดนเหล่านั้นมาด้วย คำว เป็นฉันทลักษณ์ที่ไทยสิบสองปันนานิยมกันมาช้านานแล้ว คำวขอสงครามอโยธยา – ม่าน (พ.ศ. ๒๒๒๘) ก็เป็นเรื่องของชาวไทยของ คำวเมืองธน (จ.ศ. ๑๒๐๑ หรือ พ.ศ. ๒๓๘๒) ซึ่งเป็นคำวที่แต่งขึ้นในยุคต้นรัตนโกสินทร์และได้เจริญสูงสุดในสมัยของ พญาพรหมโวหาร ศรีวิชัย (โช้) และเจ้าสุริยวงศ์ ปัจจุบันอยู่ในเขมรัฐ เชียงตุง จนถึงสิบสองปันนา ยังมีฉันทลักษณ์ประเภทคำวใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย ภาษาไทยของ และไทยเงิน เรียกคำว่า เสริน ซึ่งหมายถึงคำสรรเสริญ หรือ ขอพระเกียรติ^{๑๒}

^{๑๑} อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทยคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๘.

^{๑๒} วันชนะ จิตอารีย์, “การวิเคราะห์คำวขอจังหวัดน่าน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

วรรณกรรมคำว นอกจากจะแต่งขึ้นด้วยคำประพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะตัวแล้วยังมีการแสดงถึงวัฒนธรรมของชาวล้านนาในด้านต่างๆ เช่นประเพณีการละเล่นสุภาพการแต่งกาย ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของชาวล้านนาสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาด้วย^{๑๒}

ฉันทลักษณ์คำวขอได้รับความนิยมแตกต่างกันมากในระบะที่บ้านเมืองพ้นจากการปกครองของพม่าสมัยยุคที่พระเจ้ากาวิละฟื้นฟูเชียงใหม่ (รัตนโกสินทร์ตอนต้น) หรือเริ่มมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๐ สมัยนั้นกวีในภาคกลางนิยมแต่งวรรณกรรมด้วยกลอนแปดหรือกลอนสุภาพแต่กวีล้านนาไทยนิยมแต่งด้วย “คำว” หรือ “คำวขอ” เป็นส่วนใหญ่^{๑๓}

ในยุคนี้ผู้ที่เริ่มนำเอาฉันทลักษณ์คำวขอมาแต่งกวีนิพนธ์น่าจะได้แก่พระยาโลมาวิสัย ซึ่งได้เริ่มแต่งคำวขอหงส์ผาคำเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๐ ถัดจากนั้นจึงได้แต่งคำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำอีกเรื่องในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังมีคำวขอเรื่องหงส์หิน ซึ่งแต่งโดยเจ้าสุริยวงศ์ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ อีกด้วย

วรรณกรรมคำวขอได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๕๐๐ โดยโรงพิมพ์เจริญเมือง ของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ ได้จัดพิมพ์คำวขอเรื่องต่าง ๆ จำหน่ายทั้งแบบที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยมาตรฐานและตัวอักษรล้านนา นอกจากนี้ทางโรงพิมพ์ยังได้พิมพ์คำวขอเป็นแผ่น ๆ แบบใบปลิวอีกด้วย คำวขอแบบใบปลิวมักเป็นคำวสอนใจสั้น ๆ หรือมีเนื้อความเกี่ยวพาราสีแบบเพลงยาวของภาคกลาง คำว สั้นชนิดเป็นใบปลิวนี้มีหลายสิบเรื่องเพราะทางโรงพิมพ์ได้บอกไว้ในใบแทรกโฆษณาหนังสือคำวขอที่ทางโรงพิมพ์จัดพิมพ์จำหน่ายปัจจุบันไม่อาจหาคำวใบปลิวดังกล่าวได้^{๑๔}

นับว่าโรงพิมพ์เจริญเมืองของ นายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ ได้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมคำวขอแพร่หลายไปสู่ชาวบ้านได้รวดเร็ว และกว้างขวางมากยิ่งขึ้นและดูเหมือนว่าจะเป็นความรุ่งเรืองช่วงสุดท้ายของวรรณกรรมคำวขอก่อนที่จะค่อย ๆ อับแสงไป

^{๑๒} เสนหา บุญยลักษณ์, วรรณกรรมคำวของภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓.

^{๑๓} ประคอง นิมนานเหมินทร์ และทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล, บรรณาธิการ, ลานนาไทยคดี (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๑), ๑๕๗.

^{๑๔} เสนหา บุญยรักษ์, วรรณกรรมคำวของภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๕), หน้า ๑๖.

ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีประเภทต่าง ๆ ตลอดจนอารยธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ามาสู่ล้านนา ทำให้วรรณกรรมคำขอเสื่อมความนิยมลงไปเป็นอันมาก^{๑๕}

๒.๓ ประเภทของวรรณกรรมคำขอ

อุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวถึงประเภทของคำขอเอาไว้ว่า คำแบ่งเป็น ๒ ชนิดใหญ่ ๆ คือ คำแบบคติโลก และคำแบบคติธรรม ในแง่ของคำคติธรรมหรือคำธรรมนั้นเป็นแนวในการแต่งกลอนเทศน์ อันจะสังเกตได้ว่าคล้ายกับกลอนเทศน์ของภาคกลาง ส่วนคำคติโลกนั้นมีหลายประเภท คือ ถ้าเป็นคำขนาดสั้น เช่น โวหารคำพูดของหนุ่มสาวหรือสุภาพย์ล้านนา แล้วก็เป็นการประพันธ์ประเภทคำที่เรียกกันตามความยาวว่าคำก้อม (คำขนาดสั้น) ถ้าเป็นคำที่เป็นเพลงยาวของหนุ่มสาวเรียกว่า คำวู้ หากเป็นคำที่มีความยาวคล้ายนิทานคำกลอนของภาคกลางแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ และเพื่อให้อ่านเป็นทำนองเสนาะแล้ว คำดังกล่าวก็มีชื่อเฉพาะว่าคำขอ แต่ทั้งนี้ คำแบบคติโลกทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น คำก้อม คำวู้ คำฮ่ำ หรือคำขอ แล้วจะใช้สัญลักษณ์แบบเดียวกันทั้งสิ้น^{๑๖}

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล กล่าวถึงคำประเภทต่าง ๆ เอาไว้ว่า ถ้าเป็นเรื่องที่ปรากฏในใบลานใช้ในการเทศนาธรรม แม้แต่งด้วยร้อยแก้วสำนวนเทศน์ หรือแต่งด้วยลีลาของรายยาวรายโบราณ ก็เรียกว่า คำธรรม ถ้าแต่งเป็นจดหมายก็เรียกว่า คำวู้ ถ้าแต่งเป็นเรื่องราวประวัติหรือคำสอนและนำมาอ่านด้วยลีลาที่เรียกว่า รำ มักจะเรียกวรรณกรรมประเภทนี้ว่า คำรำ หากนำไปอ่านด้วยทำนองเสนาะในงานประชุมเรียกว่า คำขอ หรือ เล่าคำ และหากเป็นการขับลำนำในตอนไปแ้วสาวก็เรียกว่า ลีลาการ จ้อย หรือ คำจ้อย แม้แต่เวลาชาวบ้านพูดจาด้วยสำนวนที่มีสัมผัสคล้องจองกันก็มักจะว่า อยู่เป็นคำเป็นเครือ บทสนทนาเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวก็เรียกว่า คำเครือ หรือ คำคำคำเครือ^{๑๗}

^{๑๕} ศรชัย แสงสุข, “พระเอกในวรรณกรรมคำขอ” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑ – ๑๒ .

^{๑๗} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

ประกอบ นิมมานเหมินท์^{๑๕} ได้จำแนกวรรณกรรมคำว หรือ คำวชตามลักษณะเนื้อหา เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. เป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่มีพระเอกเป็นพระโพธิสัตว์ เรียกวรรณกรรมประเภทนี้ว่า คำวชธรรม ผู้แต่งสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาลงไปด้วย เพื่อให้คนที่ไม่ได้ไปวัดได้มีโอกาสรับรสพระธรรมบ้าง โดยปกติคำวชมักมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมร้อยแก้วปนภาษาบาลีที่เรียกว่า ธรรมคำว

๒. เป็นคำวฮา คำว่า ฮา เป็นคำเดียวกับคำว่า ร่า หมายถึงการรำพัน หรือพรรณนาวิได้นำเอาฉันทลักษณ์นี้มาใช้ในการเขียนเรื่องจากประสบการณ์ส่วนตัว หรือเป็นเรื่องจริงที่เป็นที่รู้กันในสังคม และปกติคำวยังใช้ในการเขียนจดหมายหรือเพลงยาวของหนุ่มสาวด้วย เรียกว่า คำว^{๑๖}

สิงฆะ วรรณสัย ได้จัดประเภทของคำวไว้ ๔ ประเภท ดังนี้

๑. คำวเรื่อง
๒. คำวร่า
๓. คำวไช้
๔. คำวอุปั๋ว-อุปัสาว

คำวเรื่อง คือ คำวที่แต่งจากเรื่องชาดกต่าง ๆ คนโบราณชอบอ่านให้กันฟังเมื่อมีงานขามว่าง หรือในงานศพ เช่น คำวเรื่องเจ้าสุวรรณบวคำ คำวเรื่องหงส์หิน เป็นต้น

คำวไช้ ก็คือ เพลงยาวของภาคกลางนั่นเอง เป็นจดหมายรักระหว่างหญิงและชาย

คำวร่า ทำหน้าที่คล้ายหนังสือพิมพ์ในปัจจุบัน คือ เมื่อมีเหตุการณ์แปลก ๆ เกิดขึ้นก็กระจายข่าวเหล่านั้นให้รู้ทั่วกัน เรื่องราวที่ต้องร่าด้วยคำวคือ ร่าเหตุการณ์แปลก ๆ ที่เกิดขึ้น ร่าการปลูกสร้างสิ่งสำคัญ ร่าคำสอนต่าง ๆ และร่าเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง

คำวอุปั๋ว - อุปัสาว เป็นถ้อยคำที่สัมผัสคล้องจองกัน ที่เรียกว่า คำคำว – คำเครือ ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้เกี่ยวกันระหว่างหนุ่มสาว^{๑๗}

^{๑๕} วันชนะ จิตอารีย์, “การวิเคราะห์คำวชจังหวัดน่าน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

มณี พยอมยงค์ ได้จำแนกประเภทของคำวออกอยู่ ๔ ประเภท

๑. คำวธรรม หรือ ธรรมคำวคือ คัมภีร์ชาดก มีปัญญาชาดก เป็นต้น เป็นภาษาพื้นเมืองล้านนา พระเถระแต่งไว้โดยแทรกคตินิทานต่าง ๆ เพื่อให้เป็นเครื่องสอนใจกุลบุตร กุลธิดาทั้งหลาย

๒. คำวขอคือ ธรรมคำวที่กวีนำเอามาแต่งเป็นกลอนคร่าว สำหรับให้ชาวบ้านอ่านกัน สอดแทรกเรื่องราวทางวัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่นเข้าไปมาก

๓. คำวใช้ คือ จดหมายรัก หรือ เพลงยาวของหนุ่มสาวล้านนาใช้ส่งถึงกันเพื่อสื่อความในใจตลอดถึงการทอดสะพานรักให้แต่ละฝ่าย การที่ฝ่ายหนึ่งได้รับคำวอ่านแล้วก็ตอบ ซึ่งถ้าตัวเองแต่งเป็นก็แต่งเองแล้วส่งไป ซึ่งบางคนแต่งไม่เป็นก็ต้องไปหาทวิประจำหมู่บ้านช่วยแต่งให้

๔. คำวฮ่ำ คือ การพรรณนาเหตุการณ์ที่ได้พบเห็นเอามารำพัน เป็นกลอนคำว^{๒๐}

ลมูล จันทน์หอม ได้แบ่งวรรณกรรมคำวออกตามลักษณะการใช้ไว้ ๕ ประเภท ดังนี้

๑. คำวเรื่อง

๒. คำวใช้

๓. คำวร่ำ (ฮ่ำ)

๔. คำวฮ่ำบ่าว - ฮ่ำสาว

๕. จ้อย

คำวเรื่อง หรือ คำวขอ หรือ ขอ เป็นสิ่งที่นิยมกันแพร่หลายที่สุดในล้านนา โดยเป็นการขับร้องอย่างหนึ่งของชาวล้านนา มีลักษณะแตกต่างกับการขับร้องแบบอื่น ๆ ก็คือ จะต้องมีคนตรีประกอบเสมอ ซึ่งเป็นคณะอาชีพรับจ้างไปแสดงในงานฉลอง หรืองานปอย ต่าง ๆ คณะขอประกอบด้วย ชาวขอ ซึ่งเป็นชายหนึ่งคน หญิงหนึ่งคน ร้องโต้ตอบกัน เรียกคู่ฮ้อง และมีคนตรีบรรเลงคลอประกอบ ได้แก่ ปี่ไฉ่ ปี่กลาง ปี่ก้อย ปี่ตัด ซึ่งและสล้อ^{๒๑}

เนื้อหาของคำวขอมักจะเกี่ยวข้องกับโอกาสของงานนั้น ๆ เช่น ซองงานขึ้นบ้านใหม่ ซองงานแต่งงาน ซองงานบวชลูกแก้ว (นาค) ซองงานปอยต่าง ๆ ซอมีเนื้อหาให้ความเพลิดเพลิน สนุกสนานหรือตลกก็มีบ้าง ซอมีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ

^{๒๐} อ้างใน ศรชัย แสงสุข, “พระเอกในวรรณกรรมคำวขอ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑ .

^{๒๑} ลมูล จันทน์หอม, วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (เชียงใหม่ : สุริวงษ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๓๘), หน้า ๕๓.

๑. ขอที่ใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น การขอในพิธีไหว้ครูขอกับการเข้าทรง
๒. ขอถ้อง หรือ ขอโต้ตอบ ระหว่างชายหญิง เป็นที่นิยมกันมากที่สุด
๓. ขอเรื่อง เนื้อหาเป็นเรื่องนิทาน โดยมาจากวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรซึ่งเป็นเรื่องชาดก
๔. ขอเก็บนก คือ การขอที่มีลักษณะพิเศษ เป็นขอที่แสดงออกด้วยเรื่องล้อเลียนอย่างชวนขันและกล่าวถึงเพศอย่างโจ่งแจ้ง^{๒๒}

ล้านนาเรียกทำนองขอว่า ระเบ้า มีหลายทำนองต่างกันไปตามท้องถิ่นและผิผิวพื้นกัน ไปบ้างตามความนิยม ๑. ทำนองจะปู้ หรือชาวปู้ ๒. ทำนองละม้ายเชียงแสน หรือขึ้นเชียงแสน ๓. ทำนองเพลงอื้อ ๔. ทำนองเงี้ยว ๕. ทำนองพม่า ๖. ทำนองล่องน่าน ๗. ทำนองปั่นฝ้าย ๘. ทำนองมะนาวล่องของ (โขง) ๙. ทำนองเขื่อน หรือ ยืน ฯลฯ

ตัวอย่างบทขอทำนองพม่า เรื่อง เจ้าสุวัตร

ค่อยฟังรา	หมุ่มหมุ่มพี่น้อง
จักไพบานอง	เรื่องนางบัวคำ
ไพบานอง	ออกในธรรมพระเจ้า
ติดต่อบทเค้า	เจ้าสุวัตรทวยมา
อุกัณฐา	วันนั้นเมื่ออัน
ส่วนนางน้องชั้น	ไพบอกบิดา
ว่านางได้จา	และได้ฟู้อ
กับเจ้ากลั่นคู่	สุวัตรหน่อไร

ตัวอย่างบทขอทำนองล่องน่าน เรื่องน้อยใจยา

ดวงดอกไม้เบ่งบานสลอน	ฝูงกมรมแม่เผิงสอดไซ้
ดอกพิกุลของพีคั่นไต้	ลมพัดไม้มารอดบ้านตุ
รู้แน่ชัดเข้าสู่สองหู	ว่าสีชมพูปดู่ปล้ำเค้าเน้ง
เค้ามันตายปลายมันเส้ง	ล่ำกึ่งเน้งปลายโค่นทวยแนว
ดอกพิกุลก็คือดอกแก้ว	ก็เป็นของเฟิ่นแล้วเนอ ^{๒๓}

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔ - ๕๕.

^{๒๓} อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๕๘.

คำว่าใช้คือ จดหมายรักของหนุ่มสาวสมัยโบราณล้านนาปัจจุบันได้เลิกใช้กันไปแล้ว ผู้ชายจะแต่งเป็นคำวเขียนไปให้ผู้หญิง ถ้าหากผู้หญิงรับแล้วถูกใจหรือไม่ถูกใจก็จะแต่งกลับมา ตอบถ้าหากแต่งไม่เป็นก็จะไปขอหรือจ้างผู้ที่มีความรู้ความสามารถแต่งให้

ตัวอย่างคำวใช้ จำนวนฝ่ายชาย แต่งโดย ศรีวิชัย ไข่ กวีตาบอดแห่งเมืองแพร่

มณีโชติ	แก้วดีเพชรค้อ	มอนมอนคู่หื้อ	ห่อแถมใบจันทร์
หอมโอชารส	ผดเถิงสวรรค์	เทพทิพย์เทวัน	ฝันชมไฟเฝ้า
แทกเทียมตามสาย	ไค้นางน้องหน้า	รูปสวงามเลา	เลิศแล้ว
น้ำงามบ่อาจ	คิงบางร่างแก้ว	เหมือนทิพย์เทพแก้ว	เทวัน
นึ่งผ่อนึ่งรัก	หนักแน่นเต็มตัน	จาเปรียบเทียมทัน	เหมือนกันภูเฝ้า
ดอมดอกดวงหอม	กะยอมกึ่งเส็ง	มะลิลาเลิง ดอกกรัก ^{๒๔}	

คำวรำ (อ่า) เรื่องที่แต่งขึ้นตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น เช่น น้ำท่วม คนตายแล้วฟื้น การสร้างถาวรวัตถุภายในวัด งานปอย หรือการไปเที่ยวที่ต่าง ๆ มา เป็นต้น เพื่อพรรณายืดเยื้อติดต่อกันไปเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจโดยละเอียดและทำให้มองเห็นภาพเหตุการณ์ ตามที่เกิดขึ้น ลักษณะของคำวรำโดยทั่วไปมักขึ้นต้นด้วยการไหว้ครู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ก่อนในตอนสุดท้ายก่อนจบเรื่องมักบอกชื่อผู้แต่ง

ตัวอย่างคำวรำ (อ่า) ตอนน้ำท่วมใหญ่ทั้งเชียงใหม่และลำพูน เรียกว่า คำวอำน้ำนอง

อุทกัง	ไภยยังเกิดลูก	ข้ามาเต็มทุกข์	เต็มแน่นแถมผลาญ
.....	ขาดหายไป.....	เป็นที่รำคาญ	คั่งแค้นแน่นด้วย
โอยทุกขัง	ผีสังแสรังสัว	มาไหลนองเวย	แท้ทัก
ถั่งขึ้นเป็นเปลว	เร็วไวยั้งนัก	พอถูถากถ้าม	สันดอน
ผ่อคูไม้ค้อน	กอไผ่หนามขน	มาไหลทวยฟอง	น้ำนองพัดถัม
ข้าเมฆขลา	ลงมาเป็นหลั้ม	พอชนคิงนอ	เยือกลูก ^{๒๕}

^{๒๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๐.

^{๒๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๑.

คำอู้ป่าว – อู้สาว หรือ คำคำวคำเครือ บางทีก็เรียกว่า คำคำว – คำเครือ เป็นวรรณกรรมที่สัมพันธ์กับประเพณีการแ้วสาวของชาวล้านนาในอดีต เกิดจากการสอนจดจำกันด้วยปากเปล่ารุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มีความหมายแฝงเป็นนัยไว้ในคำกล่าวเหล่านั้น

ตัวอย่างเช่น

การทักทาย หนุ่มผู้มาเยือนจะกล่าวทักทายหญิงสาวเจ้าของบ้านก่อน

หนุ่ม อีนายนานู๋อง อ้ายมาแ้วหา จักเก็กเก๋าซา ขึ้นไปนั่งอู้สาว
ขึ้นมาเก้ทะอะ บ่เก็กทางไฟ อยู่ดินคันไค เก็กตางหมาไก้ง

การยกย่องความมั่งคั่งของสาว

หนุ่ม งามเลิศล้ำ เจ้าแวนเงาใส ใครตายเป็นไร ไปติดแจ่งผ้า
สาว มาแกล้งหยอกเยาะ หื้อจิตใจหวาม ตัวน้องบ่งาม เหมือนตอไฟไหม้

การเสนอความรักของหนุ่ม

หนุ่ม ดอกเอี้ยงดอกไม้ งามอยู่ไกลตา เยอะจะไคซา ใครได้ดอกเอี้ยง
สาว ปากว่าแต่ ใจในหลอแหล เจ้าจิตดอกแกล ฟุแต่แกลเล่น

การอำลาของหนุ่ม-สาว เมื่อคุยกันนานแล้วฝ่ายชายก็จะลาสาวกลับบ้าน

หนุ่ม เด็กมามะม้อย น้ำย้อยตองเตย แสนที่แพงเคย จะลาจากหน้า
สาว อู้กันบ่แล้ว ฟังเลิกลาหนี เจ้าของเป็นมี รออยู่ทางบ้าน^{๒๖}

จ้อย บางทีก็เรียกว่า จ้อย คือการขับลำนำ หรือทำนองเสนาะ คำประพันธ์ที่ใช้ในการจ้อยก็คือ คำว ท่วงทำนองการจ้อยเรียกว่า ระเบ้า มีลีลาทอดเสียงยาวขึ้นลง ส่วนใหญ่จะนิยมจ้อยเวลาไปแ้วสาวตอนกลางคืน โดยสี่สละล้อ คีตซึ่ง คลอกับเสียงจ้อยไปด้วย

ตัวอย่างบทจ้อย ตอนชายหนุ่มเดินทางกลับจากบ้านสาว

เด็กมามะม้อย	น้ำย้อยดินกลอน	เด็กมาออนซอน	ดาวหมองหมนเฝ้า
เจียบเหงาใจ	ไปทุกหย่อมหญ้า	วิวทิวเว	เจียบพัก
มนุสส์ทั้งหลาย	นอนในสำนัก	ดักเจียบปิ้ง	เย็นวอย

^{๒๖} อ้างแล้ว, หน้า ๓๘ - ๔๓.

ลมก็พัด	สังคายนาย	แสงเดือนมอย	ลอคลายกึ่งก้าน
หันวยวาย	ไปผับทั่วบ้าน	หนาวเย็นคิง	สะท้าน
ง่อมั่นใจ	ดวงรัยเหี่ยวมัน	บ่มีคู่ป้อ	นอนพิง ^{๒๗}

กล่าวโดยสรุป คำมียู่หลายประเภทตามลักษณะเนื้อหาละวัตถุประสงค์การใช้กล่าวคือ คำธรรม เป็นชาดกใช้เทศนาสั่งสอนชาวบ้าน คำขอ เป็นคำที่นำเนื้อหาของคำธรรมมาแต่งเพื่อความบันเทิงในแบบชาวบ้าน คำรำ (ฮ่ำ) เป็นคำบรรยายหรือพรรณนาความรู้สึกที่ผู้แต่งประทับใจหรือได้ประสบพบเห็น คำใช้ เป็นคำจดหมายรักที่หนุ่มสาวใช้สื่อรักกัน คำก้อม เป็นคำสั้น ๆ ในหลายลักษณะ เช่น เป็นคำจีบสาว หยอกสาว สุภาษิต ปริศนาคำทาย คำขับลำนำ

๒.๔ จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมคำขอ

คำขอเป็นวรรณกรรมที่สืบเนื่องจากคำธรรม ๆ ธรรมคำวนั้นแต่งขึ้นเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เทศน์ให้ชาวบ้านฟังที่วัด ผู้ฟังธรรมคำได้แง่คิดในการดำเนินชีวิต และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่จะน้อมนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ สำหรับผู้ที่ไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมคำก็อาศัยการฟังคำขอแทน เพราะคำขอมีเนื้อหาสาระเดียวกันกับธรรมคำ แตกต่างกันในรูปแบบของการประพันธ์และสถานที่เท่านั้นเอง หนังสือคำขอส่วนใหญ่จึงมักใช้คำว่าหนังสือคำขอเรื่องธรรมเพราะเป็นคำขอที่แต่งมาจากเรื่องพระธรรมของพระพุทธเจ้านั่นเอง หนังสือคำขอบางเล่มผู้แต่งจะบอกถึงวัตถุประสงค์ในการแต่งคำขอไว้ เนื่องมาจากธรรมคำที่ใช้เทศน์ให้ชาวบ้านฟังที่วัดมักเป็นภาษาบาลีทำให้ยากต่อการเข้าถึงพระพุทธศาสนาของชาวบ้านทั่วไป ผู้แต่งจึงนำเรื่องราวจากพระธรรมมาแต่งขึ้นในรูปแบบฉันทลักษณ์คำ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายการนำมาแต่งด้วยภาษาไทยถิ่นเหนือทำให้สามารถใช้เล่าคำในงานต่าง ๆ ได้กว้างขวางมากขึ้นชาวบ้านที่ไม่ค่อยได้ไปวัดก็สามารถรับรู้เรื่องราวพระธรรมได้อย่างถูกต้องและสนุกสนานมากยิ่งขึ้นด้วย

สรุปได้ว่าจุดประสงค์ของการแต่งคำขอ มีดังนี้

- ๑) เพื่อแสดงถึงคติชาดของพระพุทธเจ้า
- ๒) เพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟัง
- ๓) เพื่อให้ผู้ที่ได้ฟังเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น
- ๔) เพื่อนำหลักธรรมที่ได้รับฟังจากคำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน^{๒๘}

^{๒๗} อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๓.

๒.๔.๑ ความนิยมในวรรณกรรมคำขอ

อุดมรุ่งเรืองศรี กล่าวถึง ความนิยมในวรรณกรรมคำว่าคำประพันธ์ประเภทคำ หรือ คำขอ เป็นที่นิยมทั่วไปหากพิจารณาถึงสาเหตุที่ชาวบ้านนิยมใช้ฉันทลักษณ์ประเภทคำหรือ คำขอในการแต่งคำประพันธ์แล้วน่าจะมีหลายประการดังนี้

๑. ความเคยชินที่ชาวบ้านถูกฝึกให้ชินต่อคำ ดังจะเห็นได้จากปริศนาซึ่งเด็กชอบนั้น ก็เป็นการเรียงคำขึ้นมาอย่างง่าย ๆ สอดคล้องกับลักษณะบางส่วนของบทคำโวหารหรือสำนวนพูด ที่หนุ่มสาวนิยมใช้ได้ตอบกันตลอดไป ถึงบทลำนำนานำมาขับร้องด้วยทำนองจ้อย นั้นก็ล้วนสร้างขึ้นจากโครงสร้างของฉันทลักษณ์ประเภทคำทั้งสิ้น

๒. ความสะดวกในการแต่งในการแต่งคำนั้น จะเห็นได้ว่าผู้แต่งอาจแต่งให้ยาวได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัดหรือแม้จะแต่งให้มีขนาดเพียงสองสามวรรค ก็ย่อมได้เพื่อแต่ผู้แต่งสำเนียง จำนวนคำและการส่งสัมผัส ตลอดจนถึงจุดบังคับเสียงวรรณยุกต์ แล้วแต่งให้ถูกต้องตามนั้นก็ถือว่าเป็นคำได้แล้ว อีกประการหนึ่งคือการแต่งคำนั้นผู้แต่งใช้ภาษาล้านนา สำนวนล้านนาและ คำศัพท์ที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันมาเรียบเรียง ให้สอดคล้องกับฉันทลักษณ์เท่านั้นก็ใช้ได้และไม่จำเป็นต้องใช้พินความรู้ทางวิทยาศาสตร์ระดับสูงหรือใช้ภาษาอื่น เช่น บาลีสันสกฤตมา ประกอบในการแต่งคำให้เกินไปกว่าวิถีชีวิตและเพดานสุนทริยะของชาวบ้านแต่ประการใด

๓. สะดวกต่อการนำมาขับเป็นทำนองเสนาะบทคำที่บรรยายถึงความรู้สึกที่ไม่ยาวนาน นั้นมักจะเป็นที่นิยมในบรรดาชายหนุ่มเพื่อนำมาจ้อย หรือขับเป็นทำนองเสนาะโดยเฉพาะในช่วงที่ เดินทางหรือกลับจากการไปเยือนหญิงสาวที่ตนหมายปองในเวลารাত্রี ส่วนคำขนาดยาวหรือคำ ขอที่นำชาดกมาแต่งขึ้นใหม่ด้วยฉันทลักษณ์แบบคำที่เรียกกันว่า คำขอ เรื่องธรรม นั้นก็นิยม นำมาขับในบ้านที่มีงานต่าง ๆ อีกด้วย^{๒๕}

^{๒๔} พระสมชาติ ฐิตปัญญา (เครือน้อย), “จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม ล้านนาเรื่อง อ้ายร้อยชอด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑.

^{๒๕} อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา. (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖, หน้า ๒๑.

๒.๔.๒ จารัตินิยมในการแต่งวรรณกรรมคำวขอ

คำวขอจั้นตะมา เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นมา เพื่อใช้ในการอ่านเป็นทำนองเสนาะ ดังนั้นวิธีการที่จะช่วยให้ผู้อ่านจำเนื้อได้นั้น เนื้อเรื่องจำเป็นต้องมีสัมผัสหรือมีฉันทลักษณ์เพื่อเอื้อต่อการอ่านส่งวรรคส่งตอนให้เป็นไปโดยอัตโนมัติ นอกจากรูปแบบของคำวขอจะเป็นตัวกำหนดของการแต่งคำแล้ว คำวขอจั้นตะมา ยังมีเอกลักษณ์ของตน กล่าวคือ ในการนำเสนอเรื่องจะมีโครงสร้างที่เป็นกรอบอย่างหลวม ๆ ซึ่งเรียกว่า จารัตินิยมในการนำเสนอเรื่อง

อุดม รุ่งเรืองศรี พบว่าคำวขอแต่ละเรื่องนิยมแต่งให้ไม่ยาวนัก เพื่อที่จะให้สามารถอ่านเพื่อสร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังได้จบเรื่องภายในเวลารวมประมาณ ๓ ชั่วโมง คัดเป็นบทคำได้ประมาณ ๕๐๐ - ๑,๐๐๐ บทคำ ซึ่งผู้แต่งจะแบ่งเรื่องออกเป็นตอน ๆ เพื่อให้ผู้ที่ทำหน้าที่ “เล่าคำ” หรืออ่านแบบทำนองเสนาะได้พักเป็นระยะ ๆ ในช่วงจบบทเก่าขึ้นต้นบทใหม่โดยเฉลี่ยแล้วแบ่งเรื่องออกเป็นประมาณ ๑๕ บทหรือตอน ในแต่ละบทหรือตอนนั้นจะบรรจุบทคำไว้ประมาณ ๖๐ บท คำวด้วยกันในการนำเสนอวรรณกรรมคำวขอ พบว่าผู้แต่งดำเนินการหลายประการคือ

๑. การขอขมาพระธรรม โดยถือว่าชาดกหรือพระธรรมเป็นของสูงเมื่อนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมแบบชาวบ้านนี้ ถือว่าเป็นการกระทำที่ล่วงเกินพระธรรมจึงต้องขอขมาพระธรรมดังกล่าวเสียก่อนเพื่อมิให้เกิดโทษแก่ผู้แต่ง

๒. การบอกที่มาของเรื่อง โดยมากผู้แต่งจะบอกว่างานของตนมาจากธัมมพระเจ้าคือเป็นคำมกัรของพระพุทธเจ้า แต่มักจะไม่บอกชื่อที่มาของเรื่องไว้ด้วย

๓. การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งและผู้ฟัง พบว่าในช่วงการดำเนินเรื่องไปเรื่อย ๆ นั้นผู้แต่งอาจทักทายผู้ฟังได้ด้วยโดยมาก พบว่ามักจะอยู่ในตอนเริ่มเปลี่ยนบทใหม่

๔. การปิดท้ายเรื่องนั้น ผู้แต่งคำวขอมักจะเฉลยว่าตัวละครในเรื่องตรงกับบุคคลผู้ใดในสมัยพุทธกาลซึ่งคล้ายกับการประชุมชาดกหรือสโมทานในชาดก^{๓๐}

^{๓๐} อุดม รุ่งเรืองศรี, อ้างใน วันชนะ จิตอารีย์, “การวิเคราะห์คำวขอจังหวัดน่าน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘, หน้า ๒๔ - ๒๖.

๒.๔.๓ การเล่าคำว

คำว หรือ คำวขอ ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์และลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของชาวล้านนา เป็นวรรณกรรมเพื่อการขับขาน หรือเพื่อ ขอ โดยทำนองเสนาะตามแบบล้านนา ส่วนใหญ่ผู้ที่เล่าคำวมักจะเป็น ปี่หน้อย (ผู้ที่ลาสิกขาบจากการเป็นสามเณร) หรือ ปี่หนาน (ผู้ที่ลาสิกขาบจากการเป็นพระภิกษุ) เป็นผู้ที่มีเสียงไพเราะมีลีลาขับหน้าฟัง พร้อมทั้งมีท่าทางที่น่าประทับใจด้วยการเล่าคำวนั้นอาจจะจำแนกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) ทำนองที่มีชื่อตามท้องถิ่น เรียกว่าทำนองการเล่าคำวขอตามท้องถิ่นที่เป็นถิ่นกำเนิดของทำนอง ดังนี้ คือ ทำนองเชียงใหม่ ทำนองเชียงใหม่แบบเก่า ทำนองเมืองเงิน ทำนองมะนาวलोंงของ (โขง) ทำนองลำปาง และทำนองเชียงแสน

๒) ทำนองที่มีชื่อเรียกตามลีลา มี ๓ ทำนอง คือ

๑. ทำนองโก่งเสียงวบง หมายถึง การอ่านแบบช้า เอื้อนเสียงยาวไปตามจังหวะดนตรี นิยมใช้อ่านเรื่องต่าง ๆ ให้คนฟัง เช่น เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นต้น

๒. ทำนองวิงวอน เป็นการอ่านแบบต้องการให้ผู้ฟังเกิดความเมตตาสงสาร นิยมอ่านบทเศร้าที่ทำให้ผู้ฟังสะเทือนอารมณ์

๓. ทำนองม้าย่ำไฟ เป็นการอ่านแบบจังหวะเร็วเหมือนม้าย่ำไฟ เริ่มอ่านเร็วแล้วไปทอดเสียงยาวข้างปลาย^{๓๓}

เสนาหา บุญยรักษ์ กล่าวถึงการเล่าคำวว่ามีได้หลายลักษณะโดยจำแนกตามโอกาส ดังนี้

๑. การเล่าคำวภายในครอบครัว เป็นการเล่าคำวเพื่อความบันเทิงหลังอาหารเย็น โดยมี พ่อบ้านหรือแม่บ้านเป็นผู้เล่าให้ลูกหลานฟัง เพื่อคลายบรรยากาที่เจียบเหงาในตอนกลางคืน เพราะในสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องให้ความบันเทิง เช่น วิทยุและโทรทัศน์เหมือนสมัยนี้

๒. การเล่าคำวในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานปอยบวชลูกแก้ว งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานปอยเข้าสังข์ ในงานจะมีการเล่าคำวให้ผู้ที่มีร่วมงานฟังให้ได้รับความสนุกสนาน และอยู่งานจนดึกได้ ในสมัยก่อนผู้ที่มีเสียงเล่าคำวดีไพเราะมากก็จะมีคนมาจ้างไปเล่าคำว เรียกตามภาษาเหนือว่า “ใส่คำว”

^{๓๓} ลมูล จันทน์หอม, วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๒.

๓. การเล่าข่าวในงานศพ มีจุดประสงค์ให้ผู้ที่มาอยู่เป็นเพื่อนเจ้าบ้านได้ฟัง ในขณะที่ศพยังไม่ได้เผา เพื่อให้บรรดาญาติโยกเศร้าใจกันไป

ปัจจุบันประเพณีการเล่าข่าวเสื่อมความนิยมไปแล้ว เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้ชาวบ้านสามารถหาความบันเทิงในรูปแบบใหม่ จากสื่อมวลชนชนิดต่าง ๆ ได้ เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น^{๓๒}

๒.๕ รูปแบบคำประพันธ์ของคำขอ

วรรณกรรมคำซึ่งเป็นที่ยอมรับกันมากในอดีต ไม่มีปรากฏหลักฐานแน่นอนว่าใครเป็นผู้คิดค้นหลักเกณฑ์และคิดขึ้นเมื่อใด นักแต่งคำทั้งหลาย แต่งได้โดยอาศัยการฝึกฝนอ่านและฟังคำขอเรื่องเก่า ๆ ที่มีผู้แต่งเอาไว้ และคำถูกนำไปใช้ในบทร้อยกรองมุขปาฐะหลากหลายชนิด เช่น คำอุบ่าว - อุสาว บทจ้อย บทขอ สุภาษิต ปริศนาคำทายต่าง ๆ การกำหนดรูปแบบที่แน่นอนชัดเจนของฉันทลักษณ์คำจึงเป็นเรื่องยาก

ทรงศักดิ์ ปรารภวัฒนกุล กล่าวถึง คำประพันธ์ประเภทคำขอว่า “เป็นคำประพันธ์ที่นิยมแต่งกันมากในภาคเหนือสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา แผนผังฉันทลักษณ์ของ ‘คำ’ มีความเป็นอิสระแฝงอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของร้อยกรองชาวบ้านทั่ว ๆ ไปการกำหนดจำนวนคำในวรรค เสียงวรรคยุดต์และตำแหน่งสัมผัส อาจพลิกแพลงเลื่อนไหลได้ โดยขึ้นอยู่กับการแบ่งจังหวะท่วงทำนองของวรรคและเสียงที่สมดุลกันเป็นเกณฑ์”^{๓๓}

สิงหะวรรณสัย กล่าวว่า คนที่แต่งคำขอเป็นกันนั้นเรียนและฝึกกันเหมือนหัดร้องเพลง ไม่มีโน้ตอาศัยประสบการณ์และความสนใจที่เคยได้ยินได้ฟังมาเป็นหลัก โดยแต่งไปตามทำนองขอหรือแต่งให้ได้ตามระดับเสียงขึ้นลงของลีลาถ่าวนั้น ๆ มา ถ้าแต่งแล้วลองอ่านตามทำนองเสนาะเฉพาะของคำรู้สึกว่าจะขัด ๆ อ่านไปไม่ได้ชื่อว่าแต่งยังไม่ดีไม่ถูกรวมความว่าเขาแต่งกันเป็นธรรมชาติหรือด้วยวิสัยแห่งกวีที่มีอยู่ในสายเลือดอันตกทอดมาแต่บุรพชาตินั้นทีเดียวเพราะแต่งได้ทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบฉันทลักษณ์หลักเกณฑ์การแต่งคำเลย^{๓๔}

^{๓๒} วันชนะ จิตอารีย์, “การวิเคราะห์คำขอจังหวัดน่าน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^{๓๓} ทรงศักดิ์ ปรารภวัฒนกุล, “เอกสารสอนวรรณกรรมท้องถิ่น”, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕ – ๓๑.

^{๓๔} สิงหะ วรรณสัย, หลักเกณฑ์การแต่งคำ, (เชียงใหม่ : คนเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ๔๖.

แผนผังฉันทลักษณ์ของ “คำว” นั้นมีความเป็นอิสระแฝงอยู่ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของร้อยกรองชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไปการกำหนดจำนวนคำในวรรคเสียงวรรณยุกต์และตำแหน่งสัมผัสอาจพลิกแพลงเลื่อนไหลได้ โดยขึ้นอยู่กับกาแบ่งจังหวะท่วงทำนองของวรรคและเสียงที่สมดุลกันเป็นเกณฑ์โดยเฉพาะเสียงสูงต่ำนั้น รูปวรรณยุกต์ไม่สามารถจะถ่ายทอดเสียงให้ตรงกับเสียงที่แท้จริงได้แม้แต่สำเนียงท้องถิ่นล้านนาในแต่ละจังหวัด แต่ละอำเภอ หมู่บ้าน หรือสำเนียงของแต่ละบุคคลก็มีลักษณะผิดเพี้ยนกันได้ด้วยนี้ เป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่จะวางกฎเกณฑ์ฉันทลักษณ์บทร้อยกรองชาวบ้าน โดยเฉพาะในบทร้อยกรองท้องถิ่นไทยที่มุ่งความไพเราะจากเสียงสูงต่ำเป็นหลักสำคัญ^{๓๕}

ชาวบ้านล้านนายังคงนิยมแต่งคำประพันธ์ โดยเฉพาะคำวซึ่งนิยมแต่งคำประพันธ์ชนิดนี้มากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่น ในการแต่งคำวด้านฉันทลักษณ์ก็ยังคงยึดแผนผังบังคับแบบโบราณซึ่งมีข้อสังเกตดังนี้

๑. ลักษณะสำคัญของการแต่งอยู่ที่ท่วงทำนองเสียงวรรณยุกต์เป็นหลัก

๒. ในการใช้คำที่บังคับเสียงวรรณยุกต์เสียงเอก อาจใช้คำตายแทนได้เสียงโท และเสียงตรีมีการอนุโลมใช้แทนกันได้ ในบางครั้งแต่เสียงจัตวาจะต้องอยู่ตามตำแหน่งของคำที่กำหนดไว้เสมอ

๓. การที่มีลีลาสัมผัสอักษรหรือพยัญชนะและสัมผัสสระทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะขึ้น

๔. สัมผัสระหว่างวรรคต้องเป็นคำที่มีเสียงสระเดียวกัน แต่ต่างมาตราตัวสะกดกันได้ (เช่น ทิบ – ทิก, ความ – การ เป็นต้น)

๕. ในการกำหนดคณะหรือจำนวนคำในแต่ละบทนั้น มีการเลื่อนไหลได้บ้างแล้วแต่ความจำเป็นแต่ไม่มากหรือน้อยกว่าที่กำหนดโดยทั่วไปคำวมีฉันทลักษณ์ดังนี้^{๓๖}

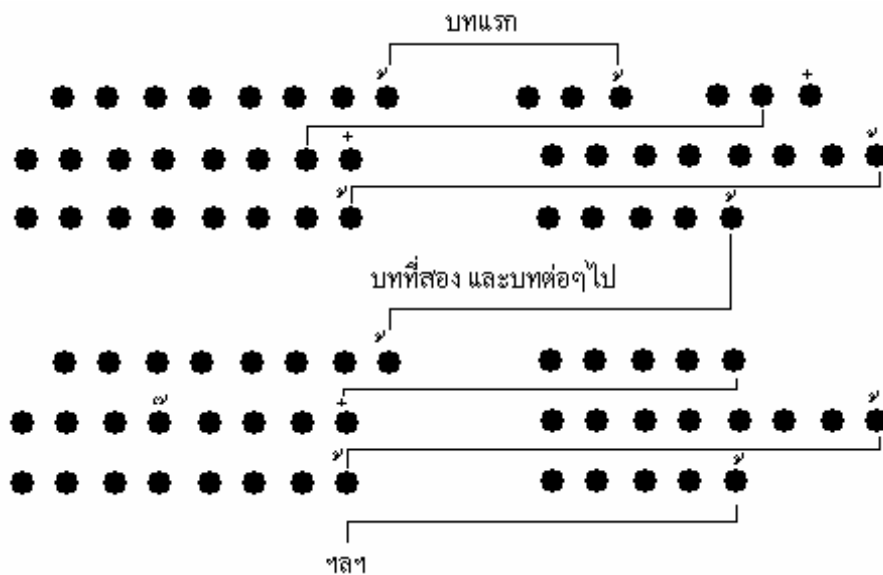
อย่างไรก็ตาม รูปแบบแผนผังของคำวขอ ที่ผู้วิจัยนำมาเสนอนี้ ถือเป็นเกณฑ์กลางของคำวขอทั่ว ๆ ไปโดยหลักเกณฑ์เดิมที่นักแต่งคำวขอยึดถือก็คือ “สามตัวเหลิ้ว เจ็ดตัวเหียว บาทหลัง บาทหน้า” ซึ่งหมายความว่า การแต่งคำวขอในวรรคแรกจะมี ๓ คำรวมเป็น ๗ คำจะ

^{๓๕} ทรงศักดิ์ ปรารภวิวัฒนากุล, “วรรณกรรมล้านนา”, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๓๓๕.

^{๓๖} ศิวาพร วัฒนรัตน์, การศึกษาลักษณะและแนวทางอนุรักษ์กวีนิพนธ์ล้านนาในสมัยปัจจุบัน, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

เห็นได้ว่าไม่ได้บอกอะไรชัดเจนนักว่าควรจะมีจำนวนวรรค จำนวนคำ สัมผัสและเสียงวรรณยุกต์ เป็นอย่างไร อันเป็นลักษณะเด่นของร้อยกรองชาวบ้านทั่ว ๆ ไป

แผนผังต้นทลักษณ์ของคำว

ผู้แต่งสามารถแต่งคำวได้โดยไม่จำกัดความยาว แต่ในกรณีที่แต่งคำวรำคำวใช้และคำว ธรรมหรือคำวซอนนั้นมักจะลงท้ายด้วยโคลงสองซึ่งมีแผนผังดังนี้^{๓๖}

มโนเนื่อง ใจเหื่องเหี่ยวมัน

แดนแต่น้อง แม่บัวจิม

ละเวहन เพศคนเมาบ้า

ซ้ำไฉนเขา เล่าถ้อยวาตะ

อยู่มาชื้อ พร้าคือตัวตาย

เกิดมาเป็นคน ได้ทรงทุกข์ซ้อน ก็ปางคราวคราครั้งนี้

ปานดั่งกล้วย บ่มไว้ในชุม

เจ้าหัวคำชุม ทอดทุมละข้า

เมื่อตัวนายมาถึงละ

ไซ้บอกหื้อหลายราย

อยู่เหนือดินคาย สะร้างบ่หลอน

^{๓๖} อุดม รุ่งเรืองศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สยามเพชร แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖๖.

ผู้แต่งสามารถแต่งคำได้โดยไม่จำกัดความยาว เสียงที่ใช้ในการแต่งคำขอเป็นเสียงที่ใช้ในสัมผัสนอกทั้งสิ้น คือใช้เสียงสามัญ เสียงเอก เสียงโท เสียงตรี และเสียงจัตวา ในฉันทลักษณ์กำหนดให้ใช้เสียงใดต้องใช้เสียงนั้น จะใช้เสียงอื่นไม่ได้ เพราะจะทำให้ทำนองลีลาของคำขาดสะบั้นลง ขาดความไพเราะ เสียงอื่น ๆ ไม่ค่อยมีปัญหา เสียงที่เป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับคนภาคอื่นคือเสียงจัตวา เพราะในภาษาล้านนาไทยนั้น มีเสียงจัตวาเพิ่มขึ้นอีก คือ นอกจากอักษรสูงที่ต้องออกเสียงจัตวาที่มีอยู่แล้ว ยังเพิ่มอักษรกลางอีก ๔ ตัว คือ ก. จ. ต. ป. อักษร ๔ ตัวนี้ ถ้าผสมสระและไม่ใช่เสียงตายตัวแล้ว เราจะต้องอ่านออกเสียงเป็นเสียงจัตวาหมด ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเครื่องหมายเสียงจัตวาบังคับจึงจะเป็นเสียงของล้านนาแท้

กา	อ่านว่า	กำ	การ	อ่านว่า	กำร
จาน	อ่านว่า	จำน	โจร	อ่านว่า	โจร
ดา	อ่านว่า	ด้า	เตา	อ่านว่า	เต้า
ปลา	อ่านว่า	ปล้า	แปลง	อ่านว่า	แปลง ^{๓๘}

วรรณกรรมคำขอ นับว่าเป็นพัฒนาการงานวรรณกรรมของสังคมล้านนา ที่มีลักษณะการให้ความบันเทิงกับชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ในการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาในสังคมโดยใช้ความบันเทิงเป็นสื่อในการสั่งสอนพุทธธรรม เพื่อเป็นเครื่องควบคุมสังคมและแนวทางในการดำเนินชีวิต วรรณกรรมคำขอเรื่องจันตะมา เป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่เป็นผลผลิตของภูมิปัญญาล้านนา ที่ถ่ายทอดพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาให้กับสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่ที่ได้ยินได้ฟังคำนี้แล้วก็นำไปปฏิบัติ เช่น การรู้จักให้ทาน รักษาศีล ความกตัญญู คำสอนในเรื่องของกรรม ความอดทนเป็นต้น

๒.๖ เนื้อเรื่องโดยสังเขปของวรรณกรรมคำขอเรื่อง จันตะมา

ก. เกี่ยวกับที่มาของคำขอจันตะมา คำขอเรื่องนี้ ผู้แต่งไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าคำขอเรื่องจันตะมา มีที่มาอย่างไร เพียงแต่มีกล่าวไว้อย่างรวม ๆ ว่าเป็นเรื่องที่มาจากในธรรมพระเจ้า ดังข้อความว่า

^{๓๘} พระสมชาติ จิตปญฺโญ (เครือน้อย), “จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมล้านนาเรื่อง อ้ายร้อยชอด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

จึ่งแหวดกฎหมาย ตำนวายุเทศไว้ ป้างท่านได้เป็นคน ธรรมพระกล่าวจี้
 ควรดีจั้ง ท่านได้ทรง ทุกข์มาบ่หน้อย ม่อนจักไขป็น
 เนื่องธรรมร่ำร่อย หื้อเป็นกำชอคำวจ้อย เจิญเจ้าจั้งจำ ฟังดีเรียบร่อย^{๓๕}

ข. เกี่ยวกับยุคสมัยการแต่งคำขोजันตะมา คำขอเรื่องจันตะมาเป็นเรื่องที่เล่าต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคนจนไม่ทราบได้ว่า ใครเป็นผู้แต่มีมานานเท่าใดในความเป็นไปได้ว่าจะได้รับการแต่งขึ้นในสมัยที่ล้าंना ได้รับเอาพระพุทธศาสนาจากลังกาในราชกาลของ พระเจ้าติโลกราช เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ได้มีการสังคายนาพระได้ปิฎก มีนักปราชญ์เกิดขึ้นในยุคนี้หลายท่านและได้มีการแต่ปัญญาสาชคถึง ๕๐ เรื่อง โดยนำเอาเรื่องเล่าพื้นบ้านมารวมเข้าสู่เรื่องทางศาสนาแต่ไม่ได้บอกว่าใครเป็นผู้แต่ คำขอเรื่องจันตะมาก็เป็นหนึ่งในปัญญาสาชคด้วย

ค. เกี่ยวกับผู้แต่งคำขोजันตะมา

“ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ” อย่างชัดเจนว่าชื่ออะไร มีเพียงแต่สันนิฐานว่าคงจะเป็น อ้ายไชยเมืองเลน เพราะมีปรากฏชื่ออยู่ในตอนสุดท้ายของคำขोजันตะมา ดังของคำว่า

นิยายธรรม หากมีสันนี้	เป็นคำเวียงปุ่นวอน ตัวข้าม่อนน้อย
แต่งสร้อยเป็นก้อน สุนทอนวอน	เป็นบทบาทกว้าง หื้อท่านได้จำ
นิยายอันหมั่น หื้อเป็นหลักธรรมเล่าไว้	อ้ายไชยเมืองเลน เป็นผู้แกะไ้
แป้งไล่ห้อยงยาวโย หลอนมันบ่เพราะ	บ่เหมาะกับใจ ขอปออภัย
ยกโทษให้ข้า หลอนยังเสียด	หวิดหลังขาดหน้า ขอบัญญาแขวช่วยยก
หลอนท่านหันไไหน ข้าขอได้พบ	ปอสอนบอกข้ากำควร เพราะยังบู้
ที่ข้อผิดผวน ผุ่งธิรามวล	ปอเตือนแต่กดัน
นิติตำ จันตะมาคำกว้าง	นิยายยาวบ่ค้าง จบเท่าอันก่อนธรรม
ปะริปัญณัง สะมะดังเท่าอื้อ	เท่านี้บริบูรณ์ก่อนແທ່ ^{๔๐}

(ถอดความ) อ้ายไชย เมืองเลน เป็นผู้แกะคำไล่ทำนองหากไม่ไเพราะและมีข้อผิดพลาดตรงไหนก็ขอภัยและยกโทษให้ด้วย หากมีข้อขาดตกบกพร่องตรงไหนก็ขอให้ช่วยแนะนำ เพราะว่าตัวเองก็ยังไม่รู้ว่าผิดตรงไหนบ้าง เรื่องนิยายธรรมที่กล่าวมาก็มีเท่านี้

^{๓๕} คำขोजันตะมา, (เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๑.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๒ – ๒๑๓.

ง. จุดประสงค์ในการแต่งคำขोजันตะมา คือ เป็นการบอกสาเหตุในการแต่งที่ตนนำเอาชาดกมาแต่งเป็นคำขอ และชักชวนให้ทุกคนมาฟังกัน นิยายธรรมนี้ผู้แต่งไม่ได้โกหก เพราะกลัวตกนรก แต่อยากให้ทุกคนได้ฟังจะได้บุญกุศล จะไปฟังธรรมกันที่วัดก็จี้เกียจ ดังนั้นจึงได้แต่งคำขอให้สามารถฟังกันได้ทุกที่แม้แต่ที่บ้าน ดังความว่า

“เจริญเจ้าจ้งจำ	ฟังศีลบริวาร	จักเป็นที่ห้อยใจมัน	เจริญอดมนุษย์
หนุ่มเฒ่าสากัน	สดับรับฟัง	นิยายปายหน้า	บ่ใจว่าแพง
แสงกำพุบ้ำ	ด้วยเจตนาขอมยก	ตัวปีก็กลัว	ได้ศกนารก
มุสาวาทด้านขอย	อดสาพิเคราะห์	เพราะหวังกุศล	หมายหื้อจุมคน
ได้จ้อห้อมัน	ข้าขอเผยแผย	แผไปเมืองบ้าน	หื้อฝูงคนฟังง่ายนัก
จียาจนกัน	ไปฟังที่วัด	ก็แสนยากผู้จักไป	บีดอ้างว่าไกล
เยยะเหมือนเดิมมาย	หัวใจสลับ	เพราะป่าปะธรรม	หอบังเกิดกัน
บ่หันทางธรรมผัวตั้ง	จักปราสนิท	คิดคำเกี่ยวถึง	หมายเขวดเข้าด้วยตาง ^{๔๐}

จ. เนื้อเรื่องคำขोजันตะมา โดยปริวรรตเป็นภาษาไทยกลางทับศัพท์ภาษาล้านนาบ้าง เมืองจำปานคร มีครอบครัวที่ยากจนอยู่ครอบครัวหนึ่ง ให้กำเนิดบุตรชาย ๒ คน บุตรชายคนแรกเกิดในเวลาสุริยาศ^{๔๒} จึงตั้งชื่อว่า “สุริยา” ส่วนคนที่ ๒ นั้นเกิดในเวลาจันทกาล^{๔๓} ชาวเมืองต่างยิงปืน ตีฆ้อง กลองเสียงดังสนั่นหวั่นไหวจึงได้ตั้งชื่อให้ว่า “จันตะมา” เมื่อคนพี่อายุได้ ๑๑ ปี น้อยอายุได้ ๖ ปี บ้านเมืองเกิดข้าวยากหมากแพงชาวบ้านชาวเมืองต้องหาหัวมัน หัวเผือกกินแทนข้าว ส่วนสองพี่น้องนั้นได้ออกขอทาน วันหนึ่งสุริยาและจันตะมาออกไปหาปูที่แม่น้ำใหญ่ได้ปูมา ๔ ตัว ตั้งใจจะแบ่งปันกันกินคนละตัว ๔ คน พ่อ แม่ ลูก แต่จันตะมา ผู้เป็นน้องร้องให้ขอกินจนหมดพ่อแม่ไปนอกบ้านกลับมาหิวข้าวรู้เรื่องก็โกรธจึงตีลูกทั้งสองแล้วไล่ออกจากบ้าน ทั้งสองพี่น้องได้เดินเที่ยวขอทานจนหลงเข้าไปในป่า ได้รับความลำบากอย่างมาก ขณะนั้นพระอินทร์ซึ่งอยู่บนสวรรค์เกิดทิพย์อาสน์ร้อนและแจ้งกระดัง จึงส่งพระเนตรลงมาเห็นว่าหน่อพระพุทธรู^{๔๔} สองพี่น้องได้รับความลำบาก จึงหาทางมาช่วยเหลือโดยพระอินทร์และเวสสุกรรมแปลงร่างมาเป็นงูกับพังพอนต่อสู้กัน พองูเห่าตายพังพอนก็ไปคาบเอาเปลือกไม้มาไว้กินปรากฏว่า

^{๔๐} อ้างแล้ว, หน้า ๑ – ๒.

^{๔๒} คำว่า สุริยาศ เป็นคำพื้นเมืองทางเหนือรู้จักกันทั่วไปว่า สุริยุปราคา และสุริยะคลาส

^{๔๓} คำว่า จันทกาล เป็นคำพื้นเมืองทางเหนือ คนไทยทั่วไปที่รู้จักกันว่า จันทรูปราคา

^{๔๔} หน่อพระพุทธรู หมายถึง ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตแต่มาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อสร้างบารมี

งูพื้นดินชีวิตกลับมาเหมือนเดิม แล้วงูกับพังพอนก็เข้าไป สองพี่น้องเห็นเหตุการณ์นั้นเข้าจึงไปเอาเปลือกไม้ที่เป็นยานั้นไว้แล้วเดินทางต่อไปเรื่อย ๆ จนได้พบกับกาดัวหนึ่งนอนตายอยู่ระหว่างทางจึงเคี้ยวยาใส่ปากกา ๆ ตัวนั้นจนฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาเหมือนเดิม กาดัวนึกในบุญคุณของสองพี่น้องจึงรับอาสาหาอาหารมาให้สองพี่น้องได้บริโภค

มีอยู่วันหนึ่งกาได้ไปขโมยเนื้อตากแห้งของยักษ์ พอยักษ์เห็นเหตุการณ์ก็โกรธและไล่ติดตามกามายังถ้ำที่สองพี่น้องอยู่ กาถูกยักษ์จับได้แล้วกิน ส่วนสองพี่น้องนั้นถูกจับตัวไปขังไว้ในถ้ำเมืองยักษ์ ขณะนั้นที่เมืองยักษ์กำลังจะจัดพิธีศพของภรรยาพญายักษ์^{๔๕} สองพี่น้องเห็นเหตุการณ์จึงอาสาจะรักษาให้ โดยใช้ยาเปลือกไม้เคี้ยวใส่ปากมเกล็ดของพญายักษ์จนฟื้นคืนชีพ เมื่อยักษ์คนอื่นรู้ว่าสองพี่น้องนี้เป็นผู้วิเศษจึงอยากจะเป็นเจ้าของ เพื่อนำไปเป็นอาหารต่างพากันยกทัพมาแย่งชิงสองกุมารจึงเกิดการต่อสู้กันขึ้น ในขณะนั้นมีเทวดาผ่านมาเห็นเหตุการณ์จึงเล่าเรื่องความเป็นมาของสองพี่น้องให้พญายักษ์ฟัง เพื่อปกป้องคุ้มครองรักษาสองพี่น้องว่า ถ้ายักษ์ตนไหนได้กินสองพี่น้องนี้จะเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ นา ๆ จนถึงชีวิต ยักษ์ทั้งหลายเกิดความกลัวว่าจะเกิดขึ้นกับตนจึงพากันหลีกหนีไป พญายักษ์คิดว่าถ้าหากสองพี่น้องนี้ยังอยู่กับตนที่นี้อยู่ อาจจะเป็นอันตรายกับตนได้อีกอย่างหนึ่งคนกับยักษ์ไม่สามารถที่จะอยู่ด้วยกันได้จึงได้พาสองพี่น้องไปส่งที่เมืองกาสิ

ในช่วงนั้นเจ้าหญิงเมืองกาสิถูกงูเห่ากัดตาย สุริยาผู้เป็นพี่ชายจึงอาสาจะรักษาให้แต่มีข้อแม้ว่าขณะที่ตนรักษานั้นให้กินม่านไว้ ๗ ชั้น เมื่อเสร็จแล้วสุริยาก็เริ่มรักษาจนฟื้นคืนชีพเหมือนเดิม เจ้าเมืองกาสิดีใจมากจึงได้ยกเจ้าหญิงและเมืองกาสิให้สุริยาปกครอง แต่สุริยาขอกลับบ้านเกิดของตนก่อนเพื่อไปเยี่ยมพ่อแม่และผู้ที่มิบุญคุณ จึงได้พาน้องจันต๊ะมาเดินทางไปด้วยพอสองพี่น้องกลับมาถึงเมืองจำปานครแล้ว ก็ได้เอาทองคำที่ตนนำมาให้ พ่อแม่ของตนและผู้ที่มิบุญคุณ โดยแอบเอาทองคำใส่ในกระบอกไม้ไผ่แล้วไม่บอกให้ใครรู้ ส่วนบิดาและมารดาจำสุริยากับจันต๊ะมาไม่ได้ พอนึกออกทั้งสองก็เดินทางกลับมาเมืองกาสิแล้วต่อมาสุริยาก็ได้อภิเษกกับเจ้าหญิงเมืองกาสิ ส่วนจันต๊ะมาก็อยู่กับเศรษฐีอยู่มาไม่นาน พ่อคำสาป^{๔๖} ได้ผ่านมาและร้องให้ที่ลูกสาวของตนถูกเสือกกัดตายจันต๊ะมาจึงอาสาจะช่วยรักษาให้จนหาย พ่อคำสาปมีความปิติเป็นอย่างยิ่งจึงรับเอาจันต๊ะมาเป็นลูกบุญธรรมจากนั้น ก็พากันเดินทางไปที่เมืองอินทปัด

ซึ่งในขณะนั้นบุตรธิดาของเจ้าเมืองอินทปัดชื่อ “เทวธิดังคำ” ป่วยเพราะเจ็บหัวเลื้อนดำเท้าพ่อคำสาปเฝ้ารู้ข่าวจึงอาสาเจ้าเมืองให้ลูกบุญธรรมของตนรักษา จากนั้นก็กลับไปพาจันต๊ะมา

^{๔๕} พญายักษ์ หมายถึง กษัตริย์ที่เป็นยักษ์ หรือยักษ์ผู้เป็นใหญ่

^{๔๖} พ่อคำสาป หมายถึง คนที่กล่าวขยโดยใช้เรือดำใหญ่

มารักษานางเทวีสั่งกานหายเป็นปกติเจ้าเมืองอินทปัตถจึงได้ยก นางเทวีสั่งกาให้อภิเษกกับจันตะมา อยู่มานานเข้าจันตะมาเกิดคิดถึงพี่ชายของตนจึงลาเจ้าเมืองอินทปัตถและพานางเทวีสั่งกาไปเยี่ยมพี่ชายที่เมืองกาสิ ระหว่างที่เดินทางนั้นได้เกิดพายุพัดเรือล่มจันตะมาและนางเทวีสั่งกาได้พลัดพรากจากกันไปคนละทางนางเทวีสั่งกา นั้นไปติดอยู่ที่เมืองของท้าวสุทนต์ โดยไปขออยู่กับยายแก่คนหนึ่ง ความมั่งคั่งของนางผู้ใดที่ได้พบเห็นก็พากันพรรณนากล่าวานไปทั่วทุกสารทิศเมื่อท้าวสุทนต์ทราบข่าวก็ส่งคนมาขอนางจากยายแก่ แต่ยายปฏิเสธว่าไม่มีลูกมีหลานมีแต่ตนคนเดียวเพื่อช่วยปกป้องนางเทวีสั่งกา จากนั้นท้าวสุทนต์จึงไปขอธิดาเจ้าเมืองอนูราชชื่อ “พรหมจารี” มาอภิเษก เมื่อท้าวสุทนต์กลับมาเมืองของตนก็ทราบว่านางเทวีสั่งกามีตัวตนจริงจึงส่งคนไปขอนางอีกครั้งหนึ่ง นางพรหมจารีรู้ข่าวจึงต่อว่าท้าวสุทนต์ไปต่าง ๆ นา ๆ จนท้าวสุทนต์โกรธจึงจับนางไปลอยแพ นางเทวีสั่งกาทราบว่าท้าวสุทนต์จะมาลู่ขอตนจึงหนีไปบวชส่วนจันตะมาไปติดอยู่ในป่าได้พบงูตายจึงรักษางูนั้น เมื่อนั้นพื้นดินจึงพิ้งได้แปลงร่างเป็นมาณพหนุ่มมาตอบแทนบุญคุณของจันตะมาด้วยการเอาแก้วทิพย์วิเศษให้ ซึ่งแก้วนี้มีคุณวิเศษ คือเมื่ออมแล้วสามารถมองเห็นเหตุการณ์ตามที่ตนต้องการได้ จากนั้นจันตะมาก็ออกเดินทางต่อไปได้พบกับทิพยธรร^{๔๑} กำลังรบกันจนกระทั่งตนหนึ่งได้รับบาดเจ็บจึงรีบเข้าไปช่วยรักษาแต่ว่ายาหมดจึงช่วยไม่ได้ก่อนทิพยธรรจะตายได้มอบดาบสลักันชัย^{๔๒} และรองเท้าทิพย์ให้กับจันตะมาเมื่อสวมใส่แล้วสามารถเหาะได้จันตะมาจึงรับสิ่งของเหล่านั้นไว้แล้วเดินทางต่อไปเพื่อตามหานางเทวีสั่งกาได้พบกับลูกสาวเศรษฐี ๓ คน หลงป่ากำลังหาทางกลับบ้านที่เมืองสังกัสสะนคร จันตะมาจึงรับอาสาจะพากลับบ้านกลับเมืองระหว่างทางได้ผ่านเมืองปาณาลีบุตร กำลังเกิดความวุ่นวายเพราะช้างคู่บ้านคู่เมืองหายไปจึงรับอาสาช่วยตามหาจึงได้ช้างกลับคืนมาจากนั้นก็ได้อาสาเดินทางไปเมืองสังกัสสะนคร ในระหว่างที่เดินทางไปเมืองสังกัสสะสะนครกับ ๓ นางนั้นได้พบกับอุปสรรคมากมายหลายอย่างจาก โจร ฝิ ยักษ์ และสัตว์ป่า เป็นต้น แต่ก็สามารถผ่านพ้นไปได้ด้วยดีจนมาถึงเมืองสังกัสสะสะนคร เศรษฐีจึงยกลูกสาวทั้ง ๓ ให้แต่งงานกับจันตะมาแล้วจันตะมาก็ได้ลาภรรยาทั้งสามไปตามหานางเทวีสั่งกา

ระหว่างที่จันตะมาเหาะข้ามทะเลมาได้เห็นนางพรหมจารี ที่ถูกท้าวสุทนต์จับลอยน้ำจึงช่วยเหลือนางไว้ นางพรหมจารียอมเป็นภรรยาของจันตะมา แล้วทั้งสองก็ได้พากันไปหา แม่เลี้ยงของนางพรหมจารีที่เมืองปัญจะชื่อ “สุละโยธา” ซึ่งนางเป็นผู้ที่เก่งในด้านเวทมนต์ คุณไสย์ เมื่อทั้งสองไปถึงก็เป็นที่ยื่นชอบของนาง และนางรู้เรื่องราวที่ท้าวสุทนต์กระทำแก่ลูกสาวของ

^{๔๑} ทิพยธรร หมายถึง เทวดาจำพวกหนึ่งที่มีฤทธิ์

^{๔๒} ดาบสลักันชัย หมายถึง ดาบวิเศษที่มีอนุภาพมากเหมาะสมกับผู้มีบุญ

ตนเองก็โกรธแค้นเป็นอย่างมาก จึงได้สอนวิชาของตนให้แก่นางพรหมจารีเพื่อนำไปแก้แค้นท้าวสุทนต์ เมื่อเรียนจบแล้วนางพรหมจารีจึงไปแก้แค้นท้าวสุทนต์แล้วก็ฆ่าท้าวสุทนต์ตาย

ระหว่างที่นางพรหมจารีเรียนเวทมนต์กับแม่อุณนั้น จันตะมา จึงลางนางไปตามหานางเทวีสังกา ก็ได้พบกันจึงพาไปทีเมืองของท้าวสุทนต์เพื่อเป็นเจ้าเมืองแทน ในขณะที่นั้นก็ได้นางอุดมธานีเป็นภรรยา ส่วนท้าวจุกะสิปปา เจ้าเมืองพันธุมาศอยากได้นางอุดมธานีมาเป็นภรรยาเมื่อรู้ข่าวว่านางอภิเษกกับจันตะมา ก็ยกทัพมารบกับจันตะมา แต่สู้ไม่ได้จึงถูกจันตะมาจับเป็นเชลยศึก จากนั้นจันตะมาก็พาภรรยาทั้งหมดไปอยู่ที่เมืองอินทปัตถ ต่อมาจันตะมาก็มีพระโอรสกับนางอุดมธานี ชื่อ “ทุกขดิ” เป็นคนมีบุญลักษณะดีมีอิทธิฤทธิ์เหมือนพระบิดา เมื่อทุกขดิจะวงศ์โตขึ้นทราบว่ามีเมืองมิลิตาทั่วห่มมะปะโชติ มีพระธิดาที่มีสิริโฉมงดงามเป็นที่หมายตาของเจ้าเมืองหลายเมืองและมีพระราชโอรสชื่อ “มหาปะละวิชา” เป็นผู้มีฤทธิ์มาก ได้ประกาศหาผู้ครองให้พระราชธิดาโดยให้ประลองกำลังและวิชากับราชโอรสของตน ถ้าใครเอาชนะได้ก็จะยกพระราชธิดาให้กับผู้นั้นทุกขดิจึงได้ขออนุญาตพระบิดาไปประลองเอาผู้ครอง เมื่อไปประลองก็ได้รับชัยชนะจึงได้อภิเษกกับพระธิดาของท้าวห่มมะปะโชติ จากนั้นทุกขดิก็ได้การมอบราชบัลลังก์จากจันตะมาให้ครองเมืองอินทปัตถสืบต่อมาจึงนำพาให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองและยิ่งใหญ่

จากเอกสารความรู้และแนวคิดต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเกี่ยวกับคำวซอ มีท่านผู้รู้หลายท่านกล่าวถึงความหมาย วัตถุประสงค์ของการแต่ง ลักษณะคำประพันธ์ และได้แบ่งประเภทของคำวซอไว้ตามลักษณะของเนื้อหา ซึ่งมีกฎเกณฑ์แตกต่างกันออกไป ดังที่ได้อธิบายไว้แล้วในเรื่องที่กล่าวมา นอกจากนี้งานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณกรรมคำวซอที่ ผู้วิจัยนำมาศึกษาอยู่นี้ เกี่ยวกับหลักพุทธธรรม และวิถีชีวิตของคนล้านนาที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำวซอเรื่อง จันตะมา ซึ่งจะได้นำมากล่าวในบทต่อไป